

Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont

Budapesti Corvinus Egyetem

Energiapolitika – a 2008. év fejleményei¹

Kaderják Péter

Műhelytanulmány, 2009-5

¹ Köszönetet mondok Paizs Lászlónak és Sugár Andrásnak a jelen írás egyes részeihez történő hozzájárulásukért. Természetesen a felelősség minden esetleges hibáért engem terhel.

Jelen írás megjelent a Magyarország politikai évkönyve 2008-ról kiadvány 2. kötetében.

Demokrácia kutatások magyarországi központja közhasznú alapítvány, Budapest, 2009.

Készítette:

Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont

Levelezési cím: 1093 Budapest, Fővám tér 8.

Iroda: 1092 Budapest, Közraktár utca 4-6, 707. szoba

Telefon: (1) 482-7070 Fax: (1) 482-7037

e-mail: rekk@uni-corvinus.hu

2009. február

Bevezetés

Ebben az írásban a hazai vezetékes energiapiacokat érintő legfontosabb tényleges 2008. évi fejleményeket vizsgálom. Az energetikai stratégiaalkotásért felelős kormányzati szervezetek, elsősorban a felügyelő minisztérium 2008 év során olyan drasztikus változásokon ment át (két miniszterváltás, átszervezés Gazdasági és Közlekedési Minisztériumból Közlekedési, Hírközlési és Energetikai Minisztériummá), amely lehetetlenné tett bármiféle következetességet a saját maga alkotta stratégiai dokumentumok végrehajtását illetően. Ezért mellőzöm az év folyamán elfogadott stratégiai dokumentumok kritikai ismertetését (elsősorban OGY határozat a 2007-2020 közötti időszakra vonatkozó energiapolitikai koncepcióról), mivel azok hatását a tényleges folyamatokra elenyészőnek ítélem². Kiemelt figyelmet szentelek két témának: az év eleji árampiaci modellváltás értékelésének és az alternatív gázvezeték tervekről folytatott politikai vita elemzésének. Terjedelmi és hangsúlybéli okokból nem foglalkozom az Európai Unió energiapolitikai fejlemények összefoglalásával és elemzésével, valamint a MOL-OMV párharc 2008. évi fejleményeivel. E kérdésekről az érdeklődő olvasó korrekt áttekintést kaphat más helyen³.

Árampiaci árliberalizáció koncentrált piacszerkezet mellett

A fokozatosan megnyíló magyar árampiacot 2003 januárja és 2007 decembere között *hibrid piaci modell* jellemezte. E modell a végfogyasztók piacát egy hatósági áras (közüzem) és egy szabadáras (szabadpiac) szegmensre osztotta. A feljogosított fogyasztók (2007. július 1-től minden hazai fogyasztó) szabadon dönthettek arról, mely szolgáltatótól vásárolnak áramot. Ugyanakkor minden fogyasztónak megmaradt az a joga, hogy hatósági áron vásároljon áramot. Ez a modell furcsa versenyt hozott létre a hatósági áras és a szabadáras piaci szegmensek között, a piaci szegmensek közötti váltás intenzív volt.

² Járosi Márton (2008b), *Energiapolitika stratégia nélkül*, Nemzeti Érdek, 1. évf, 4. szám.

³ Láncki Tamás (2008), *Hazai és nemzetközi energiapolitika*, Nemzeti Érdek, 1. évf, 4. szám.

A 2008. év eleji árampiaci modellváltás⁴ koncentrált piacszerkezet mellett valósított meg végfogyasztói árliberalizációt. Miközben a háztartási és bizonyos egyéb kisfogyasztói körben fennmaradt a hatósági áras szolgáltatás igénybevételének lehetősége (közüzem helyett egyetemes szolgáltatásra keresztül), megszűnt a hatósági árkontroll a háztartáson kívüli fogyasztók számára értékesített áramra vonatkozóan. Ettől kezdve a hazai feldolgozóiparnak, szolgáltató szektoroknak és közintézményeknek a szabadpiacról kellett árambeszerzéseikről gondoskodniuk.

A hazai árampiac kínálati oldala azonban mind a nagykereskedelmi, mind a kiskereskedelmi szinten erősen koncentrált volt, amely jelentős piaci erőfölényes helyzetet biztosított az eladói oldal szereplői számára.

Az áram nagykereskedelmi piacot az állami tulajdonú Magyar Villamos Művek Zrt (MVM) dominálta, és a 2008. évi modellváltás nem csökkentette e részpiac hagyományosan nagyon koncentrált jellegét. Utóbbi az okozta, hogy az MVM szerződéses, tulajdonosi és szabályozási funkciók révén saját portfóliójában volt képes koncentrálni a hazai áramtermelői- és importkapacitások döntő részét, valamint termelés vezérlési opcióval rendelkezett a hazai termelés meghatározó része fölött. (Ez a helyzet csak a 2008. év vége felé, a korábbi hosszú távú áramvásárlási megállapodások – HTM – felmondása után változott érzékelhetően – lásd később). A 2008. év elejére a nagykereskedelmi piac 80%-át kontrollálta az MVM, minimálisra csökkentve ezáltal a szabadpiacon közvetlenül elérhető termelői kínálatot.

Az áram kiskereskedelmi piac négy meghatározó szereplő kezében koncentrálódik, melyből három a hagyományos áramszolgáltatók kereskedője (EoN, MÁSZ, D-Energia), egy pedig az MVM kiskereskedő leányvállalata (MVM Partner).

A fogyasztók kiszolgáltatottságát emellett számos további tényező növelte. A piaci árambeszerzésben való tapasztalathiány mellett a 2007 végére kialakult hazai áramkereskedelmi rendszert kell megemlíteni.

A hazai árampiac teljes mértékben kétoldalú szerződésekre épül, nincs áramtőzsde és azzal járó piaci likviditás és ártranszparencia. Ez arra ösztönzi a vevőket, hogy év vége felé, döntően november folyamán éves szerződések keretén belül biztosítsák a következő évi áramellátásukat. A kereskedelem szerkezete nem igazán ad mozgásteret a szerződések évközi módosítására, például kedvező piaci tendenciák esetén. A fogyasztók zöme így a

⁴ 2007. évi LXXXVI. törvény a villamos energiáról.

szervődéskötéssel egy évre 'beragad' a szervődésébe; az eladó oldalnak tehát az éves szervődés megkötésének időpontjára kell koncentrálnia: ha akkor jó árat ér el, biztosított a következő évi magas jövedelmezőség.

A 2007. év végén 2008-ra megkötött fogyasztói szervődések nagyon jelentős, 20-70% közötti, de átlagosan 50%-ot meghaladó áremelkedést hoztak a szabadpiaci szereplők számára. Becsléseink szerint a 2008. évre vonatkozóan az éves áram nagykereskedelmi árak Magyarországon 76 Euro/MWh körül alakultak, amely 20%-al haladta meg a német piacra prognosztizált árat. Eközben a hatósági áras kör számára az áremelkedés mindössze 9,8% volt.

A jelentős áremelkedés heves fogyasztói tiltakozást váltott ki és szakmai vita is kibontakozott az áremelkedést kiváltó okokról. A jelentős áremelkedést a politikai pír a növekvő tüzelőanyag költségekkel, az állítólagos hazai és régiós áramhiánnyal, illetve a Dél-Kelet-Európában megugró árakkal és áramkereslettel magyarázta. Mások⁵ az áremelkedést döntően a nagykereskedelmi piac erőfölényes szereplője kapacitás visszatartásos viselkedésével hozták összefüggésbe. Kaderják és társai⁶ tételesen vizsgálták a dél-kelet európai árampiac lehetséges hatását a hazai áramárakra. A tanulmány nem igazolta, hogy a magas délkelet európai árak magyarázhatnák a magas hazai nagykereskedelmi áramárakat.

A magas végfogyasztói áremelkedésnek további okai is voltak. Ezek közül az egyik az un. kötelező átvétel alá eső villamos energia termelés körének jelentős bővítése volt. E körbe a magyar szabályozás a megújuló (nap, szél, biomassza és egyebek) bázison előállított villamos energiát, illetve a hőt és villamos energiát együttesen előállító, gáz bázison működő un. kapcsolt energiatermelést sorolja. 2008 elejétől a kötelező átvétel alá esők köre a kapcsolt termelők kiváló érdekérvényesítő képességének köszönhetően jelentősen kibővült. A 2007. évi 4,8 TWh kötelezően átvett villamosenergia-termelés a 2008. évben 6,5 TWh-ra, 35%-al nőtt. A növekmény 70%-át a kapcsolt termelés átvétele adta. Ezzel a kötelező átvételi rendszer 2008-ban már a hazai termelés 17%-át vonta ki a piaci verseny hatóköre alól, szemben 2007 13%-os értékével⁷. Az ily módon értékesített villamos energia ára támogatott. 2008 január-novemberi adatok alapján a kereskedők átlagos beszerzési ára 18 forint volt,

⁵ REKK (2008), *A 2008. évi árampiaci modellváltás rövid értékelése*, 2008-1 Műhelytanulmány, Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapesti Corvinus Egyetem, <http://www.rekk.eu/>.

⁶ Kaderják, Kiss, Mezösi és Szolnoki (2008), *Összefüggések Magyarország és a balkáni régió villamosenergia-piacai között*, 2008-3 Műhelytanulmány, Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapesti Corvinus Egyetem, <http://www.rekk.eu/>.

⁷ Stróbl Alajos (2009), *A magyarországi villamosenergia-ellátás forrásoldalának 2008. évi tényeiből levonható fontosabb következtetések*, ETV-ERÓTERV, Budapest. Kézirat.

⁸ REKK (2008), *Kapcsolatenergia*, 2008-3 Gyorselemzés, Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapesti Corvinus Egyetem, <http://www.rekk.eu/>.

miközben a kötelező átvétel alá eső energiáért 42%-al többet, 25,6 forintot kellett fizetniük. Ennek hatása természetesen a végfelhasználói árakban is jelentkezik. Megjegyzem, hogy 2008 végén újabb jelentős kapcsolt termelők verekedtek be magukat a kedvezményezett kötelező átvételes körbe, amely előrevetíti a 2008-as tendencia folytatódását (szabadpiac zsugorodása, árnövelési nyomás erősödése).

Végül figyelemre méltó, hogy 2008 elejétől, azaz az új piaci modell életbe lépését követően az áram kiskereskedők árérése az előző időszakhoz képest – előzetes adatok szerint – ötszörösére (!) nőtt. Ez arra utal, hogy e piaci szegmensben a verseny korlátozott, így a piacon lévő kereskedők nagy haszonnal tudták érvényesíteni piaci erőfölényüket.

Az árampiaci modellváltás fenti problémái megerősítették a liberalizációs politika hazai ellenzőinek táborát, számos, a piacnyitás kudarcát említő tanulmány és cikk jelent meg^{9,10}.

A miniszterelnöki bejelentés és kudarca

Az árampiaci modellváltás által kiváltott drasztikus áremelkedés nem maradt politikai válasz nélkül. A március 9-i népszavazást követő napon a miniszterelnök az árampiacot jelentősen érintő változásokat jelentett be. Ezek főbb elemei az MVM vezérigazgatójának menesztése, a hálózati rendszerirányító társaság (MAVÍR) MVM holdingról történő leválasztása valamint az így függetlenné váló vállalkozások tőzsdei bevezetésének előkészítése voltak. Az intézkedéseknek a fogyasztókért történő verseny fokozását kellett volna szolgálniuk.

Immár megállapítható, hogy a fentiek közül a piacszerkezetet és a verseny jellegét érintő fentebbi elképzelések közül semmi nem valósult meg, az egyetlen tényleges változást a vezérigazgató váltás jelentette. A tavasz folyamán az MVM ugyan még bekerült az Új Tulajdonosi Program által első körben privatizálni javasolt állami vagyoneszközök közé, de az ősz során kibontakozó pénzügyi és gazdasági válság hatására a kormány leállította a Programot, így az MVM-re vonatkozó privatizációs tervek átmenetileg lekerültek a napirendről. Továbbra sem történtek lépések az MVM monopolisztikus nagykereskedelmi pozícióját garantáló HTM-ek felbontása vagy újratárgyalása ügyében.

⁹ Járosi Márton (2008a), *A magyar energiapolitika*, Nemzeti Érdek, 1. évf, 1. szám.

¹⁰ Járosi Márton (2008b), *Energiapolitika stratégia nélkül*, Nemzeti Érdek, 1. évf, 4. szám.

Az árampiaci verseny élénkítését célzó sikertelen miniszterelnöki kezdeményezés után a koalíció az árampiaci problémák más jellegű kezelését választotta, a verseny élénkítése helyett a hatósági szabályozás kiterjesztésére és jogosítványainak megerősítésére helyezve a hangsúlyt. Ennek fő elemeként a Parlament által elfogadott új gázellátási törvénnyel¹¹ egyben módosította a villamos energia törvényt (VET) is. A módosítások közül ki kell emelni az *egyetemes szolgáltatásra* (azaz a hatósági áras szolgáltatás vásárlására) *jogosult fogyasztói kör kibővítését*, amelybe 2009 januárjától a lakosság mellett a kisvállalkozások jelentős része, a központi és önkormányzati költségvetési szervek és intézményeik, illetve más, közfeladatot ellátó intézmények is „visszakerültek” (2008-ban ugyanis utóbbiaknak szabadpiacon, piaci áron kellett áramot beszerezniük). A változás másik fontos eleme a Magyar Energia Hivatal (MEH) azon szabályozási jogosítványainak megerősítése, amelyeket a Hivatal akkor alkalmazhat, ha *jelentős piaci erővel* (JPE) rendelkező piaci szereplőt azonosít.

Jelentős piaci erőfölényre vonatkozó határozatok

A jelentős piaci erő fogalmához kapcsolódó szabályozás lényege, hogy a hatékony verseny elősegítése érdekében a MEH időről időre piacelemzést végez a szektor egyes piaci szegmenseiről azt vizsgálva, hogy vannak-e olyan piaci szereplők, akiknek a piaci erőfölénye akadályozhatja a hatékony verseny kialakulását. Amennyiben a piacelemzés eredményei ilyen szereplőket azonosítanak, akkor számukra a szabályozó hatóság saját hatáskörben a versenyt korlátozó akadályok által indokolt, azokkal arányos - a VET-ben nevesített - többletkötelezettségeket (pl. mintaajánlat készítése, kötelező kapacitás-aukció, hatósági árkontroll) írhat elő. Az előírt kötelezettségek mindaddig fennállnak, ameddig egy újabb JPE vizsgálat eredményei alapján azokat nem módosítják.

A törvényi felhatalmazása alapján a MEH ún. jelentős piaci erő eljárásokat folytatott le a nagykereskedelmi, a kiskereskedelmi és a rendszerszintű szolgáltatások piacain. A JPE eljárás során a Hivatal azonosítja a jelentős piaci erővel rendelkező vállalatokat és velük szemben speciális szabályokat, kötelezettségeket állapít meg. A nagykereskedelmi piacra vonatkozó

¹¹ 2008. évi XL. törvény a gázellátásról.

vizsgálat súlyos következményekkel járt a JPE szolgáltatóként azonosított MVM Trade Zrt-re¹². Az 1. táblázat mutatja az MVM részesedését a releváns piaci szegmensekben.

1. táblázat. Piaci részesedések 2007-ben

	Nagykereskedelmi piac		Összes termelés	
	GWh	%	GWh	%
MVM	26916	80	26916	67
Egyéb	6717	20	6717	17
Kötelező átvétel			6560	16
Összesen	33633	100	40193	100

Forrás: MEH és REKK számítás; a kötelező átvételi szabályozás 2008. évi változása után

A JPE határozat egyrészt árvezetési kötelezettséget írt elő a vállalat által kontrollált kapacitások mintegy 40 százaléka, másrészt külön-külön ársapkával korlátozta a vállalat egyetemes szolgáltatók felé történő értékesítéseinek és összes értékesítésének maximális átlagárát.

Kapacitásaukción és év végi áralakulás

Az MVM 2008. október 27-28-án megtartott árverésén piacra dobott áru mennyisége jelentősen elmaradt az előzetes várakozásoktól, az 5 640 GWh volumen a szabadpiaci igény 23 %-ának felelt meg. A termékpalettán ráadásul több, a végfelhasználói ügyfélkör kockázati preferenciáival nem összeegyeztethető, egy évnél rövidebb szállítású termék is szerepelt. A szűkös kínálat természetesen magas árakat eredményezett. A 400 MW éves zsinórtermék záró ára kb. 13%-kal haladta meg a német energiatőzsde határidős szekciójának aktuális árfolyamát. Az hogy a terméket még ezen az áron is túljegyezték, azt jelezte, hogy a 2009-re

¹² MEH 739/2008, illetve az azt módosító 963/2008 sz. határozatai.

vonatkozó kereskedésben a valós piaci ár még ennél is magasabb volt ekkor. Újra előállt tehát az egy évvel korábbi helyzet: a végfelhasználói szerződések megkötésének időszakában (2008. november) a hazai nagykereskedelmi árak jelentősen a közép-európai árszínvonal fölé emelkedtek. A 2007 év végihez hasonló kedvezőtlen piaci fordulat annak ellenére következett be, hogy 2008-ban jelentős javulást tapasztalhatunk a nemzetközi árampiaci környezetben. Említettem, hogy a 2007 őszi végbemenő jelentős hazai áremelkedést egyes piaci szereplők a balkáni országok megugró áramimportjával magyarázták. A balkáni régió külkereskedelmi pozíciója 2008 folyamán azonban folyamatosan javult, a Horvátországba és Szerbiába irányuló magyar áramexport az I. negyedévben az előző év azonos időszakához képest 15 %-kal, majd a II. és III. negyedévekben 40%-kal csökkent. Ebből arra kell következtetnünk, hogy nem keresleti tényezők, hanem az elégtelen virtuális erőművi termékkínálat vezetett a nagykereskedelmi árak megemelkedéséhez.

Egyetemes szolgáltatói árplafon

Ahogy említettem, a MEH JPE határozatai a 2008 és 2009 évekre maximalizálták az MVM Trade Zrt egyetemes szolgáltatók felé történő értékesítéseinek maximális árát (az egyetemes szolgáltatás 2009-től a hazai fogyasztás 37 %-át teszi ki). Más, 2008 év végi hatósági árintézkedésekkel együtt ez a lépés lehetővé tette azt, hogy a politikai szempontból legérzékenyebb lakossági és közületi fogyasztói kör számára 2009 elejétől mindössze 2,9%-os áremelésre kerülhessen sor. Eközben a szabadpiaci fogyasztók számára az áremelkedés eléri a 20-25%-ot.

A hagyományos HTM-ek megszüntetése

A 2008. év áttörést hozott a verseny térnyerését gátló egyik legfontosabb piacszerkezeti kérdés, a privatizációs időszaktól örökölt hosszú távú áramvásárlási megállapodások sorsát illetően.

Már említettem, hogy a hazai nagykereskedelmi árampiaci verseny kibontakozását elsősorban a kínálati oldal koncentráltága akadályozza. Miközben a hatékony nagykereskedelmi verseny

előfeltételei idehaza kedvezőek (az áramtermelői eszközöket több, egymástól független tulajdonosi csoport birtokolja; a jelentékeny importverseny fizikai feltételei is adottak), a privatizációs időkből örökölt szerződéses struktúra, amelynek gerincét a hazai termelők és egyes importőrök, valamint az MVM között létrejött HTM-ek alkotják, az azokban foglalt felajánlási / vételi kötelezettségek révén az MVM kezében koncentrálták az áramtermelő berendezések zöme feletti irányítási jogokat.

Az Európai Bizottság 2008. június 4-én hozta meg a Magyarország által a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások keretében nyújtott állami támogatásra vonatkozó, 2005 novemberében indított eljárását lezáró határozatát. A határozatnak az eljárást ismertető része arra a következtetésre jut, hogy a HTM-ek¹³ az EK-Szerződés 87. cikkének (1) bekezdése szerinti jogellenes állami támogatást nyújtanak a villamosenergia-termelőknek, mely állami támogatás összeegyeztethetetlen a közös piaccal. A Bizottság többek között kifejti, hogy a HTM-ek állami támogatás elemét az MVM-nek azon vételi kötelezettsége képezi, amely értelmében köteles bizonyos kapacitást és bizonyos garantált minimális mennyiségű villamos energiát az állandó, a változó és a tőke költségeket fedező áron megvásárolni a termelő egységek élettartamának jelentős része során, ily módon garantálva a beruházások megtérülését. A Bizottság határozatában arra kötelezi Magyarországot, hogy

- hat hónapon belül (azaz 2008 végére) szüntesse meg a HTM-ekben meghatározott vételi kötelezettség által megtestesített állami támogatást.
- tíz hónapon belül fizettesse vissza a kedvezményezettekkel (azaz az erőművekkel) a 2004. május 1 és 2008. április között kifizetett támogatásokat.

Miközben a Határozat nem kötelezi tételesen Magyarországot a HTM-ek megszüntetésére, a Határozat eljárás ismertető része nem hagy kétséget afelől, hogy annak végrehajtása a HTM-ek leglényegesebb elemeit érinti, nevezetesen a kapacitás lekötési és garantált átvételi feltételek törlését igényli. A dokumentum tételesen kifejti, hogy a Bizottságnak még akkor is el kell rendelnie a jogellenes és összeegyeztethetetlen állami támogatási intézkedések megszüntetését, (ez esetben a vételi kötelezettséget), ha az érvényesen kötött magánjogi megállapodások érvényességét is érinti. További lényeges eleme a döntésnek, hogy a Határozatban foglalt támogatás visszafizetési kötelezettség azon HTM-ekre is vonatkozik,

¹³ A megállapítások a következő erőművekre / HTM-ekre vonatkoznak: Kelenföldi Erőmű (BE Rt), Újpesti Erőmű (BE Rt), Kispesti Erőmű (BE Rt), Dunamenti Erőmű F és G2 blokkok, Mátrai Erőmű, Tisza II Erőmű, Csepel II Erőmű, Paksi Atomerőmű, Pécsi Erőmű.

amelyek 2008 áprilisában vagy azután kerültek megszüntetésre (értelemszerűen a csatlakozási időpont és a megszűnés közötti időszakra értelmezett módon)¹⁴.

A HTM-ekre épülő piaci szerkezet eróziója már a bizottsági döntés meghozatala előtt megindult. Az MVM sorra jelentette be, hogy hagyományos szerződéseit egyes erőművekkel megszüntette, újratárgyalta, s hogy többekkel új típusú, a felek állítása szerint az európai piaci sztenderdeknek megfelelő kereskedelmi szerződéseket kötött. Az MVM ily módon újraszereződött a – saját tulajdonában lévő – Paksi Atomerőművel, a mátrai és csepeli erőművekkel.

A folyamatot a Bizottság határozata nyomán született, 'A villamos energiával összefüggő egyes kérdésekről' címet viselő törvény (2008. évi LXX. Törvény) elfogadása gyorsítja föl, amely kimondja a szóban forgó HTM-ek megszüntetését, illetve kötelezi a feleket a változással kapcsolatos elszámolásaik rendezésére. Az érintett erőművek visszafizetési kötelezettségeinek megállapítását célzó elemzéseket a MEH végeztette. Ezek a vizsgálatok és a Bizottsággal kapcsolatos egyeztetések 2008 végén még folyamatban voltak.

A HTM-ek megszüntetése jelentősen változtatja meg a hazai piaci szereplők pozícióit. A változás az MVM számára kedvező helyzetet teremt arra, hogy korábbi szerződesei szelektív (részleges) újrakötése révén kisebb de továbbra is meghatározó, a mainál azonban hatékonyabb szereplője legyen a hazai piacnak. A HTM-ek ugyan jelentős piaci hatalmat, de a 2008-at jellemző szerződéses kondícióik mellett az új villamos energia piaci modellben egyben jelentős kockázatot is jelentettek már az MVM számára.

Összességében a 2008. év a HTM határozat végrehajtása miatt a nagykereskedelmi piac szerkezetében lényeges, az egyetemes szolgáltatói szegmensen kívül zajló verseny szempontjából kedvező változásokat hozott, mely változások kihatnak majd a 2009. év folyamataira is. Két nagyon jelentős erőmű, a hazai beépített kapacitás 30%-át kitevő Dunamenti és AES-Tisza II erőművek szabadpiaci szereplőkké váltak. A szabadpiaci működésre való felkészülés jegyében ezen erőművek jelentős kapacitásfejlesztési és korszerűsítési beruházásokba kezdtek.

¹⁴ A Határozat a Paksi Atomerőmű, a Csepeli Áramtermelő Kft és a Pannonpower Holding Rt HTM-jeit említi, de értelmezésünk szerint mindez vonatkozik a esetlegesen további felmondott vagy újratárgyalt HTM-ekre is (Dunamenti, Mátra).

Piaci intézmények hiánya

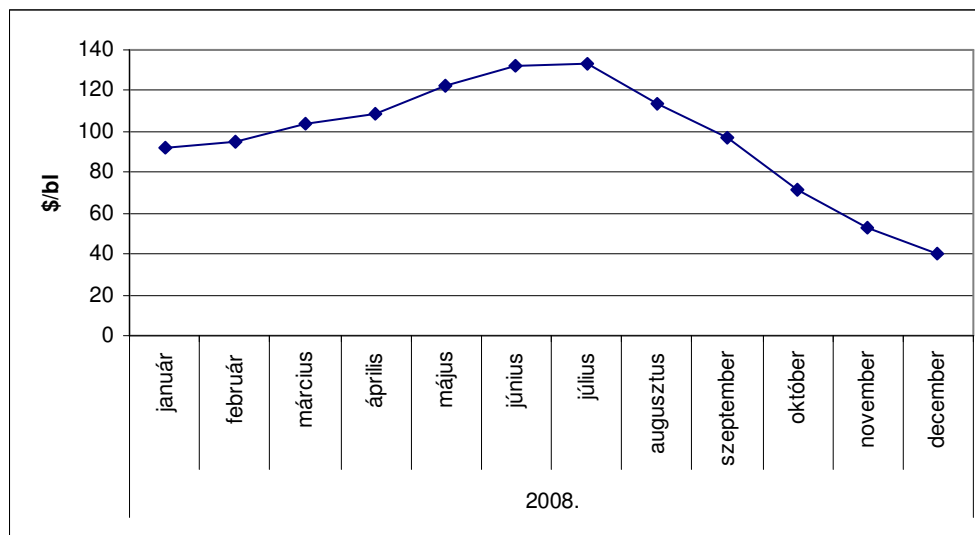
Egy jól működő árampiac lényeges jellemzője a jelentős piaci likviditás és a piaci árak ismerete, elérhetősége. Az áramkereskedelem egyre nagyobb hányada zajlik Európa szerte áramtőzsdéken. Magyarország és régióink szempontjából a német piaci áralakulás meghatározó, így a hazai kereskedők és elemzők folyamatosan figyelik a lipcsei áramtőzsdei (EEX) fejleményeket. Régióink több országában is sikeresen startoltak az utóbbi években a helyi áramtőzsdék (Csehország, Románia, Lengyelország, Szlovénia). Idehaza azonban sajnos nem történt előrelépés e téren 2008-ban. Igaz, hogy a Magyar Villamos Rendszerirányító Zrt (MAVIR) előkészítette a hazai másnapi áramtőzsde megalapítását, mégpedig regionális együttműködésben a román és osztrák tőzsdékkal, leányvállalatot is alapított rá (HUPX), anyacége, az MVM azonban nem járult hozzá a kezdeti években veszteségesre tervezett cég elindításához. Ezzel állandósult az átláthatatlanság a hazai, döntően kétoldalú szerződéseken alapuló piacon. Az a helyzet állt elő, hogy a befektetők és a fogyasztók számára sem a piac, sem az állami szervek nem produkálnak árinformációkat. Ez az intézményi probléma hozzájárul a hazai árampiac lassú fejlődéséhez.

A Robin Hood adó

2008 az energiahordozók nemzetközi áralakulásában példátlan változásokat produkált. Folytatva a 2007 elején indult emelkedő tendenciát a Brent hordónkénti ára az év eleji 92 dolláros szintről júliusra átlagosan 132 dollárra emelkedett, majd év végére ennek kevesebb, mint harmadára, 40 dollárra esett vissza (lásd 1. ábra). A szén, gáz és egyéb energiahordozók áralakulása hasonló tendenciát mutatott, miközben a dollár árfolyamváltozása is szokatlanul változékony volt.

Az év közepi olajár-csúcs következtében emelkedő üzemanyagár több európai országban váltott ki elégedetlenséget. A nagy energetikai cégeket súlyos kritika illette megugró nyereségességük miatt és erre reagálva került elő a nemzetközi szinten az energetikai cégekre kivetendő különadó gondolata.

1. ábra. Brent áralakulás, 2008 (havi átlag)

Forrás: Department of Energy, US

A magyar kormánynak kapóra jött ez a fejlemény. A banki különadó és az azzal járó adóbevétel megszűnésével párhuzamosan a költségvetési kiadások csökkentését a kormány nem vállalta, hanem újabb sarc után nézett. „A távhőszolgáltatás versenyképessé tételéről” címet viselő törvény¹⁵ a szabályozott áras energiaipari tevékenységek kivételével minden energiaellátóra kivetett egy két évre vonatkozó, 8%-os jövedelemadót, amely Robin Hood-adóként híresült el. Ezen adóból a kormány 2009-ben 30 milliárd forint bevételre számít. A törvény szerint a központi költségvetés külön jogszabály alapján a lakossági távhő fogyasztóknak jövedelmi helyzet alapján differenciált támogatást nyújt. Végül a tervezet megteremti a távhőszolgáltatás központi árszabályozásának a lehetőségét és kijelöli a Magyar Energia Hivatalt, mint az árszabályozást végző központi hatóságot.

Az energiaipari különadóval súlyos bajok vannak. Az energetikai cégek elmúlt időszakban tapasztalható viszonylag magas jövedelmezőségét részben a magas nemzetközi szénhidrogén árak okozták. E magas árak és a jelentős vállalati jövedelmek épp azt jelzik, hogy e szűkös nyersanyagforrások kiaknázása terén jelentős beruházásokra van szükség. E beruházások csak

¹⁵ 2008. évi LXXVII. törvény.

akkor valósulnak majd meg, ha a jelzett magas jövedelmezőség vonzóvá teszi őket. A jelenlegi különadó ezen, a jövőbeni hazai energiaellátás biztonság szempontjából kulcsfontosságú beruházásokat bizonytalanítja el egy olyan időszakban, amikor az érintett energetikai cégek (MOL, nagy erőművi befektetők) épp jelentős beruházási elképzelések megvalósítását kezdték meg. A viszonylag magas jövedelmezőség másik oka éppen a rossz, gyenge hatékonyságú állami szabályozás. Ahogyan az előzőekben bemutattam, az árampiaci liberalizációt a hazai szabályozás ugyanis tényleges versenyhelyzet megteremtése nélkül valósította meg 2008-ban. E szabályozási kudarcot különadóval 'korrigálni' a szabályozási korrekció helyett rendkívül torz megoldás. Az adó diszkriminatív, esetleges jellege, az ezáltal okozott szabályozási bizonytalanság, az az érthetetlen (vagy nagyon is érthető) tény, hogy hatálya csak a 2010. évi választási év végéig tart: mind arra utalnak, hogy egyedi sarcról van szó, amely tovább rontja a magyar gazdasági és befektetési környezet minőségét. Arról már nem is szólva, hogy az adóemelést a vállalatok a monopolisztikus hazai energiapiaci körülmények között könnyedén a fogyasztókra fogják hárítani.

A törvény által adószállt, az adóval csak marketing szempontból összekötött távhőszolgáltatási kérdések javasolt kezeléséről is csak igen vegyes véleményt mondhatunk. A lakossági távhő ártámogatás bevezetése egyszerűen az energiafogyasztók többletbefizetéseiből finanszírozott szavazatvásárlásnak tekinthető. Támogatást kizárólag a magas árakhoz való alkalmazkodás elősegítésére (fogyasztás mérhetővé tétele, szigetelési erőfeszítések, tüzelőanyag váltás) lenne szabad fordítani. Ez persze már régen ismert probléma, s érthetetlen, miért nem állnak rendelkezésre e célra sikeres állami programok és források. S ezen új törvény is a jövőbe utalja az alkalmazkodást segítő támogatásokat, s ehelyett a szavazatvásárló és energiahatékonyságot csökkentő ártámogatást helyezi előtérbe.

A törvény egyetlen erénye, hogy a központi hatósági árkontroll megteremtésére vonatkozó javaslat révén kísérletet tesz a hazai távhőszolgáltatás hatósági árszabályozása terén fennálló kaotikus helyzet rendezésére. A távhővel ellátott több mint száz település szolgáltatási árainak megállapítása ma helyi önkormányzati hatáskörbe tartozik. Az árak tekintetében országosan 2-3-szoros eltéréseket látunk. A távhőszolgáltatás árainak megismerésére, összehasonlítására, azok indokoltságának megítélésére, az esetleg túlzónak ítélt árak elleni 'fellebbezésre' ma a fogyasztónak semmilyen lehetősége nincsen. Azt sem látjuk, hogy az un kötelező átvételes rendszeren keresztül a távhő termelőknek 2008-ban juttatott 50 milliárd forintos támogatás miként járult hozzá a távhő fogyasztási árak mérsékléséhez. Ezen a helyzeten változtat – megítélésem szerint indokolt módon – az új szabályozás.

Utolsó negyedév – megérkezett a recesszió

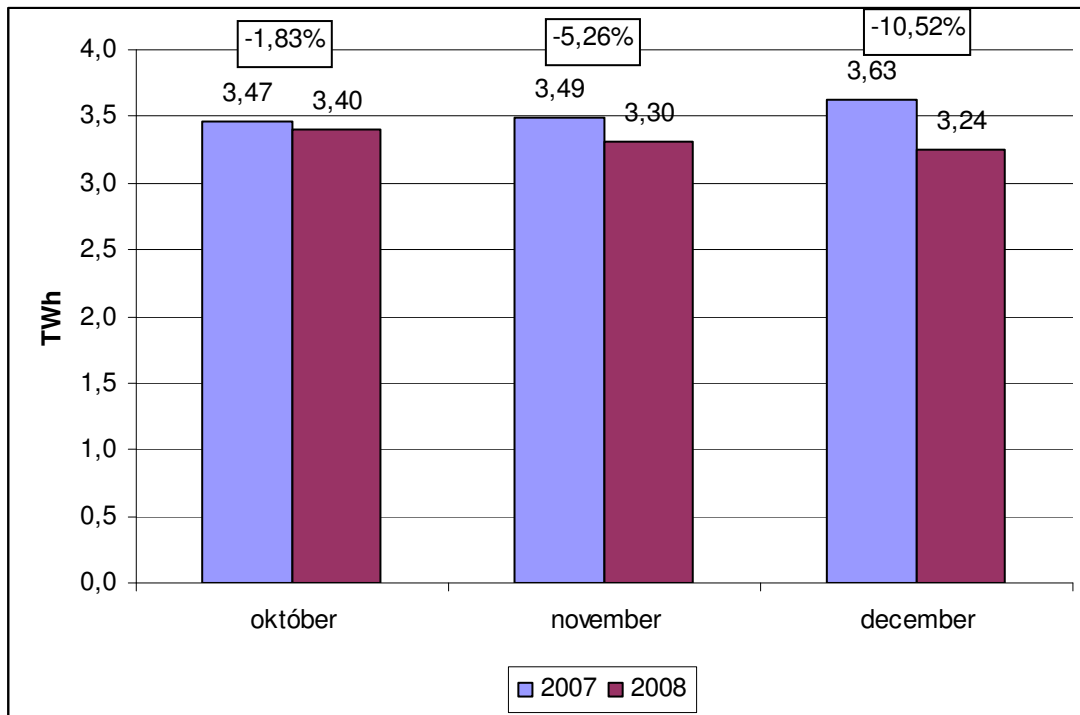
A pénzügyi és gazdasági válság hatásai 2008. év utolsó negyedévében elérték a hazai energiaszektort is. Ez többek között a gazdasági aktivitás visszaesésének tulajdonítható áram- és gázfogyasztás csökkenésben, részben a tervbe vett energetikai beruházások finanszírozási feltételeinek elbizonytalanodásában jelentkezett.

Vegyük először az áramszektor példáját. Itt – hosszú évek óta először – 2008-ban kicsiny mértékben csökkent a hazai bruttó villamosenergia-felhasználás (-0,4%). Az igazi trendforduló az utolsó negyedévben következett be. A havi fogyasztások szezonaritástól (elsősorban munkanapok száma) és hőmérsékleti hatásoktól megtisztított értékei 2008. októberre 1,8%-os, novemberre 5,26 %-os míg decemberre már 10,52 %-os csökkenést mutattak, amely döntően az ipari termelésben bekövetkező visszaesésnek tulajdonítható (lásd 2. ábra)

A gázfogyasztás esetén hasonló tendenciát mutat a 3. ábra. Noha a bruttó fogyasztási adatok időjárási adatokkal történő korrekcióját nem tudtam elvégezni és 2008 utolsó negyedéve a szokásosnál enyhébb volt, a fogyasztás év végi „beszakadását” ez önmagában nem tudja magyarázni.

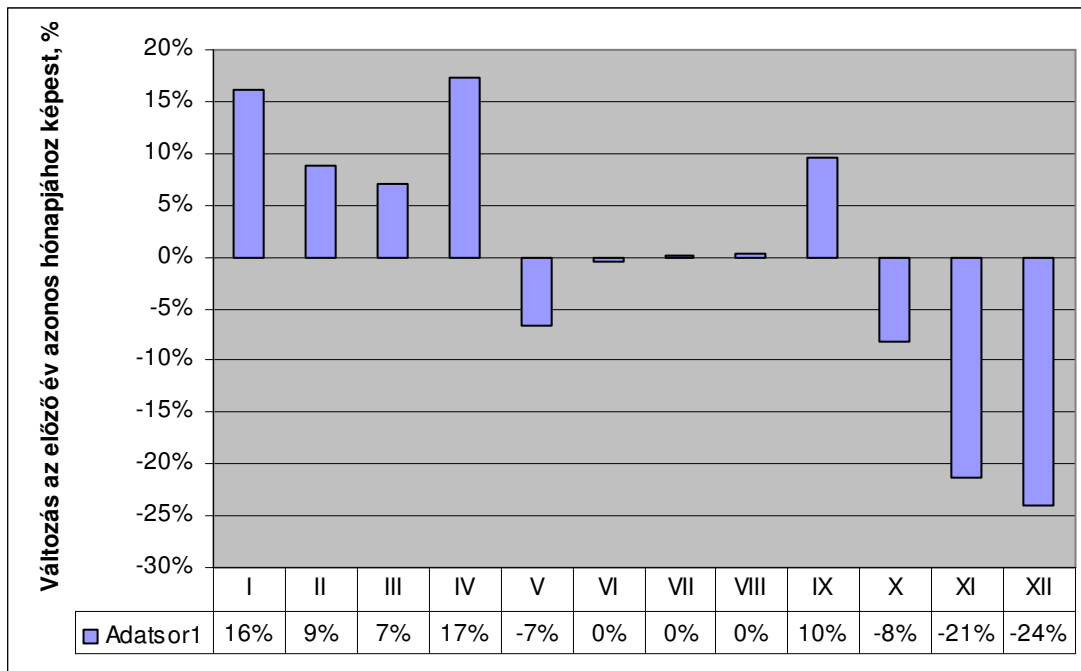
A gazdasági válság másik, hosszabb távon jelentkező negatív hatását a beruházásokra gyakorolhatja. 2008 nyarán még beruházói optimizmus jellemezte a hazai energiaszektort. A befektetők arra számítva, hogy a jelentős igénynövekedés és a termelői kapacitások leselejtezésének együttes hatására villamos energia termelői kapacitás szűke alakul ki 2012 környékére, több ezer MW-nyi erőmű fejlesztési terv megvalósításán kezdtek dolgozni. A villamos rendszerirányító csak földgáz bázison több mint 5000 MW-nyi fejlesztési elképzelésről tudott; ehhez járult még több ezer MW-nyi szén, lignit és megújuló bázisú erőmű terv (a hazai beépített erőművi teljesítmény 9000 MW körül van). Kedvező fejlemény volt, hogy a komoly fejlesztési elképzelések döntően magánbefektetői oldalon jelentkeztek. Ezzel párhuzamosan a gázipari infrastruktúrába is jelentős befektetéseket eszközölt a két legnagyobb piaci szereplő, az EoN és a MOL. Nincs tiszta képünk még arról, pontosan hogyan érinti a tervezett fejlesztéseket a 2008 végére már kibontakozó válság. Mivel azonban az energiakereslet a gazdasági konjunktúra beindulásával rövid idő alatt gyors növekedésnek indul, a termelő kapacitások és a szállítási és tárolási infrastruktúra fejlesztése azonban hosszadalmas, több éves folyamat, féltő, hogy a fejlesztések esetleges elhalasztása megalapoz egy későbbiekben jelentkező energia ellátási krízist.

2. ábra: A korrigált áramfogyasztás változása az előző évhez képest

Forrás: MAVIR Zrt. és REKK elemzés

A következőkben a hazai energiapolitika szempontjából kiemelten fontos gázpiac 2008. évi fejleményei közül két területet vizsgálok alaposabban. Először a gázpiaci verseny fejleményeit és esélyeit vizsgálom. Ezután összefoglalom és értékelem a stratégiai jelentőségű magyar-orosz energetikai kapcsolatokat hosszútávon érintő gázvezeték vita részleteit.

3. ábra: Havi gázfogyasztás változásai, 2008

A gázpiaci verseny fejleményei

A 2. táblázat összefoglalóan mutatja a hazai gázpiac jelenlegi szereplőit és az egyes piaci szegmensekben azok piaci részesedéseit a 2008 eleji állapotoknak megfelelően.

A hazai gázpiaci szerkezet kiemelten fontos jellemzői:

- a meghatározó orosz importfüggés;
- a szállítás és rendszerirányítás (MOL) tulajdonosi elválásától és közüzemi nagykereskedelemtől (E.ON) – a 2006. évi MOL/E.ON tranzakció eredményeként;
- a sokszereplős kiskereskedelmi piac, néhány nemzetközi tulajdonosi háttérrel rendelkező jelentős szereplővel (GdF, RWE, E.ON, EMFESZ).

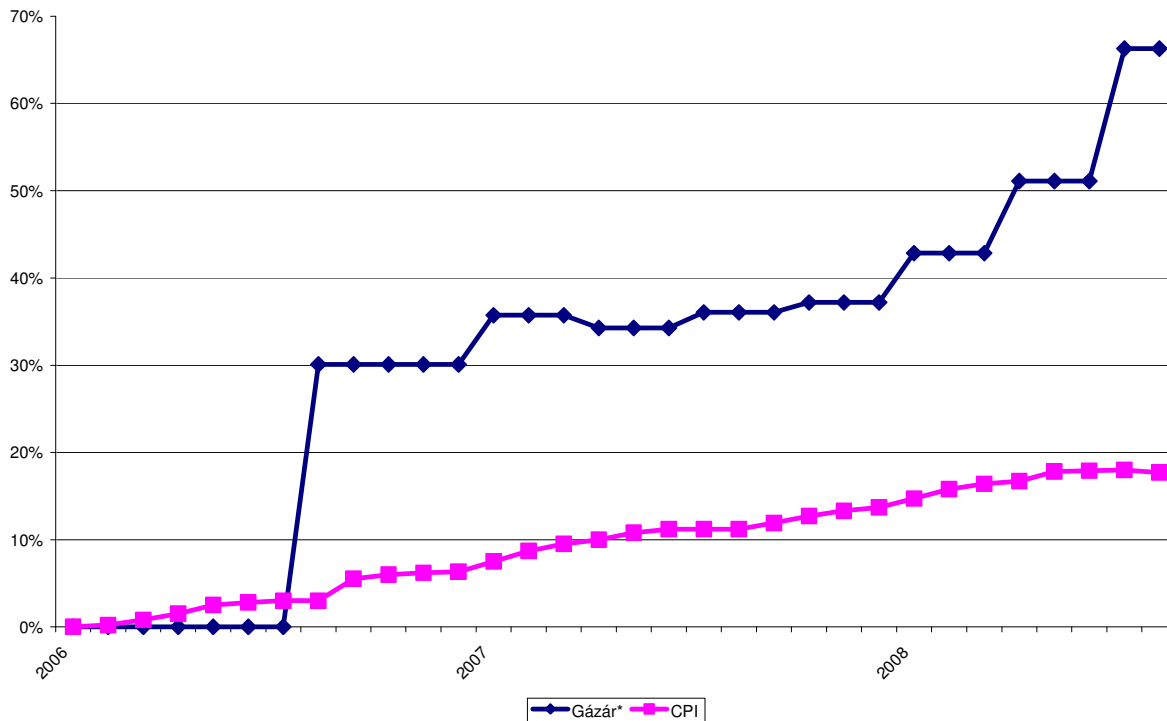
2. táblázat. Gázpiaci részesedések 2007-ben

Termelő / importőr		Hagyker		Szállítás		Tárolás		Elosztás		Kisker	
GdF	3%	E.ON	91%	MOL	100%	E.ON	100%	Égáz	11%	Égáz	7%
RG	5%	Mások	9%					Dégáz	18%	Dégáz	15%
EMFESZ	8%							Főgáz	7%	Főgáz	25%
MOL	12%							Tigáz	41%	Tigáz	35%
PRG	72%							E.ON/Kőgáz, Ddgáz	23%	E.ON/Kőgáz, Ddgáz	18%

Forrás: EoN

A gázpiacon 2004 januárjában indult meg a fokozatos piacnyitás a nem lakossági fogyasztói körben. Az alkalmazott piaci modell azonos a villamos szektorban 2008 elejéig jellemző ún. „hibrid” modellel, melyben a közüzemi és a szabadpiaci szegmensek egymás mellett léteznek. Minden fogyasztó jogosult hatósági áron vásárolni gázt, de nem mindenki jogosult kilépni a közüzemből. A két piaci szegmens közötti váltás költsége nem túlzottan magas, ezért a két piaci szegmens versenyez egymással a feljogosított fogyasztókért. Ez a modell garantálja, hogy a szabadpiaci ár sohasem megy a hatósági ár fölé. A piaci szabályok garantálják a szabályozott áras hálózati hozzáférést.

A hatósági áras fogyasztói körben 2006 januárja és 2008 vége között közel 50%-os reál árnövekedés következett be (4. ábra). A hatósági áremelések a nem háztartási körben is jóval az importköltségek felett tartották az árakat, ezért számos ipari fogyasztónak érte meg szabadpiaci szerződés alapján gázt beszerezni.

4. ábra: Lakossági gázár és fogyasztói árindex növekedés 2006 januári bázison

**kompenzáció nélkül, ÁFA-val*

A verseny esélyei

Az orosz import dominanciája ellenére a hazai gázpiaci verseny esélyei nem elhanyagolhatóak. A viszonylag jelentős fogyasztás, a gázipar változatos tulajdonosi szerkezete és hazánk kedvező földrajzi helyzete (tranzitútvonalak) egyaránt kedvezhet a gáz-gáz verseny kialakulásának. A 3. táblázat a hazai gázpiac térnyerésének kedvező dinamikáját mutatja:

3. táblázat. A gázpiac fejlődése Magyarországon

Év	Szabadpiac mérete millió m ³	Fogyasztás %-a
2004	521	3.7%
2005	1132	7.8%
2006	1435	10.5%
2007	4130	27.9%

Forrás: Pató, Szolnoki és Tóth (2008)¹⁶, , 30.o.

A gázpiac fejlődése szempontjából az elmúlt időszak néhány kedvező fejleménnyel szolgált:

- Az E.ON-MOL tranzakció következtében a korábban MOL monopóliumnak számító gáz nagykereskedelem az E.ON-hoz került. Ezáltal megszűnt a tulajdonosilag független MOL szállító-rendszerirányító korábbi ellenérdekeltsége abban, hogy fejlessze a gáz határkeresztező kapacitásokat, melyeken keresztül az E.ON portfolióval versengő gáz érkezhethet az országba. Különösen érdekes lehet a MOL számára az infrastruktúrafejlesztés, ha maga is újra jelentős gázkereskedővé kíván válni. Erre számos jel utal: a MOL a magyar-ukrán határon évi 11 Mrd m³ (!) többletgáz beszállítására alkalmas fejlesztésbe kezdett, ami a vállalat regionális gázkereskedői ambícióira utal (ekkor a többletgáz mennyiségre idehaza nincs szükség). 2008 folyamán jelentősen előrehaladt a román-magyar gázszállító vezetéki összeköttetés megvalósítása (évi 1,5 milliárd m³ kapacitás). Az E.ON szorgalmazza a szlovák-magyar összeköttetés kiépítését is, amely 8-9 milliárd m³ kapacitású összeköttetést tenne lehetővé északi szomszédunkkal. A MOL 2007. december 5-én jelentette be egy regionális gázhálózati rendszerirányító társaság (NETS) létrehozatalára vonatkozó terveit. Az elgondolás megvalósulása, illetve az abban foglalt hálózatfejlesztési tervek végrehajtása új dimenziókat nyitna térségünk gázkereskedelme előtt.

¹⁶ Pató, Szolnoki és Tóth (2008), *Gázforrás- és kitermelési szerződés árverési programok hatása a gázpiacok fejlődésére*, Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapesti Corvinus Egyetem. Műhelytanulmány, 2008-2. <http://www.rekk.eu/pdf/wp2008-2.pdf>

- Az E.ON a hazai gáztározói kapacitás dinamikus fejlesztésébe kezdett. Terveik szerint 2009 végére 600 millió m³ –el (17%-al) növelik meg a hazai gáztározók kapacitását. Emellett 2008 végére befejeződött az évi 1,2 milliárd gáz tárolására alkalmas stratégia gáztározó kialakítása.
- Az E.ON-MOL tranzakció további kedvező következménye az azt jóváhagyó bizottsági határozat által előírt gáz- és gázszerződés aukciós programok végrehajtása. A szerződés-árverés a hazai kitermelés felére vonatkozik, s ennek keretén belül 2006-13 között évente 1,2 Mrd m³ gáz jut 'harmadik' szereplőhöz. Ugyanebben az időszakban az E.ON köteles szerződéseiből további évi 1 Mrd m³ gázt nyilvános árverésre bocsátani.
- A piacnyitás után utat talált magának a magyar piacra a türkmén eredetű ukrán gáz. A 2005. év végi orosz-ukrán gázár-vita „gyermekként” született RussukroEnergo leányvállalata, az EMFESZ gyors terjeszkedésbe kezdett Magyarországon és más közép-európai piacokon. A cég évi 3 Mrd m³ –es portfólióval rendelkezik.
- A hazai gázkereskedelmi engedélyesek száma közelíti a húszat. Az utóbbi időben olyan jelentős szereplő lépett be a gázkereskedelembé, mint a Shell.
- Egy Baumgarten környékén kialakuló, likvid spot- és pénzügyi piacból az ország komolyan profitálna. Amennyiben az ország nyugati irányú importkapacitásai (HAG) kibővülnek, az osztrák regionális piac valódi versenyhelyzetet teremthetne Magyarországon is.
- Az Ukrajnán és Szlovákián át Közép-Európába irányuló, orosz gázt szállító csővezetékrendszerben a hazai fogyasztás mértékéhez képest jelentős, legalább évi 15 milliárd köbméter többlet kapacitás van. Ez a többlet elsősorban az alternatív Belorusz-Lengyel (Yamal) tranzitvezeték üzembe helyezése miatt keletkezett. Egy esetleges, régóta tervezett Balti tengeri szállítási útvonal (North Transgas) kiépítése ezt a kapacitástöbbletet tartóssá teheti. Az ukrán-magyar összeköttetés (Beregdaróc) túlterheltsége miatt egy új magyar-szlovák szállítóvezeteki összeköttetés javítaná a magyar fogyasztók hozzáférését ezen szállítási többletkapacitáshoz, illetve alternatív tárolási lehetőségekhez. E kapacitásokon jelentős ukrán többletforrásokhoz juthat a magyar piac.
- A következő 10-15 éven belül várhatóan több közel- és közép-keleti (Irak, Irán, Katar, Omán) illetve Kaszpi-tenger melléki ország (Azerbajdzsán, Türkmenisztán, Kazahsztán) is szállít majd gázt Európába. A legvalószínűbb szállítási útvonal Törökországon keresztül halad majd, és a Balkánon át éri el Közép- és Nyugat-

Európát. Amennyiben ez az útvonal valósul meg, Magyarország potenciális tranzit országgá válhat, ami szintén komoly lökést adhatna a belföldi gázversenynek.

A fenti fejlemények azért is lényegesek, mert nyár végén a Parlament elfogadta az új gázellátási törvényt. Az új szabályozás 2009 júliusától lép hatályba és – a 2008 év eleji árampiaci modellváltáshoz hasonlóan – a fogyasztók nagy része számára megszünteti a hatósági gázárakat. Nemzetgazdasági érdek, hogy az árliberalizációt követően a gázpiacon ne következzen be az árampiaci modellváltást jellemző indokolatlan és nagymértékű áremelkedés. Ennek elkerülésében a kínálati verseny és a keresleti alkalmazkodás egyaránt lényeges szerepet játszhat.

A Nabucco – Déli Áramlat vita

A vezető politikai erők között az utóbbi években, így 2008-ban is az alternatív gázvezetékek kérdésében zajlott a legmagasabb szintű és leghevesebb nyilvános vita. Érdeemes ezért e vita háttérét alaposabban szemügyre venni.

Az európai gázszállítások időleges korlátozását eredményező 2006 eleji orosz-ukrán gázárvitát követően Magyarország földrajzi fekvése és politikai adottságai következtében egy nemzetközi jelentőségű biztonság- és energiapolitikai játszma közepén találta magát. E játszma szűken értelmezve arról szól, hogy a következő két évtizedben Oroszország mellett ki és milyen feltételek mellett jut a növekvő és jól fizető európai földgázpiac¹⁷ kiszolgálásának lehetőségéhez. Noha a játszma lényegében az európai piacon és piacért kezdődött, lehetséges kimenetei drámaian eltérő hatással lehetnek a földgáz világpiac jövőbeni szerkezetére.

Mivel a játékot az oroszok indították és menetét legerőteljesebben az orosz érdekek befolyásolják, érdemes az ő stratégiájuk rövid áttekintésével kezdenünk a jelenlegi állapot leírását.

A 2005-06 telén lezajlott orosz-ukrán gázvita óta tartó nagy játszma során az orosz fél kettős stratégiai céllal rendelkezik. Egyrészt Oroszország egyértelmű – és racionális – stratégiai

¹⁷ A Nemzetközi Energia Ügynökség 2004-ben még azt jelezte előre hogy az EU tagállamok 2030-ban 250 milliárd köbméterrel több gázt fognak fogyasztani, mint abban az évben. Ennek döntő részét az EU-nak többlet importból kell pótolnia. Összehasonlításként, 2006-ban Oroszország összesen 160 milliárd köbméter gázt exportált az EU-ba.

törekvése, hogy a számára döntő nyugat-európai piacon domináns gázszállítói pozícióját stabilizálja, illetve az EU új tagállamaiban (vagy Moszkvából nézve, a kelet-európai volt csatlós országokban és a Balkánon) beszállítói monopol helyzetét hosszú távon garantálja. E törekvés sikere az orosz fél számára – legalábbis évtizedes távlatban – az elérhető legmagasabb gázarat és gázexport bevételt ígéri. Másrészt amennyiben – stratégiája részeként – sikerül a kaukázusi és közép-ázsiai utódállamokban (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Türkmenisztán) monopol földgáz felvásárlási pozícióját, míg kelet-Európában és a Balkánon monopol beszállítói helyzetét fenntartania, képes lehet az EU és NATO határaihoz közelítő expanziójának megállítására, sőt a szovjet birodalmi utódállamokban politikai befolyásának megerősítésére.

Milyen taktika révén igyekszik Moszkva fenti üzleti és politikai céljait elérni? Gázpiaci dominanciáját a lehetséges új szereplők európai gázpiacra történő belépésének megakadályozásával biztosíthatja. Az EU területén kívül a piacról történő kizárás megvalósításának a leghatékonyabb módja a kitermelési források és/vagy a szállítási infrastruktúra feletti többségi kontroll megszerzése. Mivel az EU-n kívül a szállítási infrastruktúrához történő szabályozott harmadik feles hozzáférés rendszerét nem alkalmazzák, az oroszok pedig ettől elzárkóznak¹⁸ a feladat egyszerűbb és olcsóbb része a kizárást a szállítási eszközök feletti kontroll garantálása révén megvalósítani.

Európa importgáz szükségletét jelenleg három fő beszállítói irányból szerzi be csővezetéseken keresztül (Norvégia, Észak Afrika, Oroszország), valamint a régi tagállamok tengerparti szakaszain 2012-re 120 milliárd köbméter cseppfolyós földgáz fogadására alkalmas kapacitás épül ki. Az Unió keleti és délkeleti irányból gázhoz csak orosz kontroll alatt álló szállítási infrastruktúrára keresztül jut és nincs direkt összeköttetése az oroszhoz mérhető közép-ázsiai, kaukázusi és iráni gázforrásokkal.

Ezen a helyzeten változtatna az úgynevezett negyedik szállítási folyosó megnyitása, amely meghatározó orosz kontroll nélkül megvalósuló gázvezeték összeköttetést teremtene az európai fogyasztók és az említett régió termelői között. Kelet-Európa jelenlegi gázvezeték-hálózati topológiájából és Magyarország földrajzi fekvéséből adódóan e negyedik folyosó a legnagyobb valószínűséggel áthalad majd hazánkon. A beruházási elképzelések közül a

¹⁸ Annak ellenére, hogy az Energia Charta szerződés aláírásával ezt vállalták.

legismertebb a Nabucco projekt¹⁹, amelyet hat állam gázszállító vállalkozásai kíván megvalósítani²⁰, s amely kiemelt európai fejlesztési projekt.

A fentiek alapján világos, hogy a negyedik folyosó megnyitása elsődleges orosz érdekeket sértene, hiszen megváltoztatná az európai gázpiac szerkezetét, fokozva azon a kínálati versenyt. A kaszpi térség szovjet utódállamai képesek lehetnének gázértékesítéseiket legalább részben diverzifikálni és orosz befolyástól részben független piaci szereplőként megjelenni Európában; Irán piacra lépése pedig drámainak nevezhető változást jelenthetne. E fejlemények egyben aláásnák az orosz politikai befolyás növelésének a lehetőségét is az utódállamokban²¹.

Az orosz fél változatos módszerekkel igyekszik a számára hátrányos negyedik folyosó megnyitását megakadályozni vagy hátráltatni. Ezek a következők: a) a gázforrások lekötése; b) versengő projektek felbomlasztása; c) a politikai bizonytalanság fenntartása a potenciális versenytárs régiókban; d) az európai egység megbontása a folyosó megnyitásának támogatását illetően. Kérdés, hogy az orosz fél délkeleti irányú alternatív gázvezeték építési javaslatai (Kék áramlat 2, Déli áramlat) valóban a negyedik folyosó reális versenytársainak tekinthetők-e vagy elsősorban olyan fantom-projektek, amelyek a fenti b) opció megvalósítását szolgálják.

Azon gáztermelőkkel – Katar, Nigéria, Venezuela, Irán –, akik kizárása az európai piacról elsősorban földrajzi okok miatt nem lehetséges, gázkartell keretében igyekszik majd az orosz fél egyezsége jutni az árverseny elkerüléséről.

A magyar helyzet és politika

A 2006 eleji válság után a magyar kormány a területi expanzióban lévő, de energiaellátása sérülékenységre lassan ráeszmélő Európai Unió, a világpolitikai ambícióit a Gazprom

¹⁹ A Nabucco mellett az svájci EGL fogja össze azt a konzorciumot, amely azeri-török-görög-albán-olasz útvonalon teremtené meg ugyanezt az összeköttetést. Ez az opció nem adna közvetlen megoldást a Balkán és Közép-Európa gázfüggésének enyhítésére, ugyanakkor az érintett termelők értékesítési diverzifikációját segítené.

²⁰ RWE (német); OMV (osztrák); MOL (magyar); Transgaz (román); Bulgartransgaz (bolgár); Botas (török).

²¹ Ezt a keserű tapasztalatot Grúziával kapcsolatban már korábban megszerezte Oroszország. Grúzia egyoldalú energiainport függését a 2005 májusában beüzemelt Baku – Tbilisi – Ceyhan olajvezeték és a Baku-Tbilisi-Erzerum gázvezeték jelentősen csökkentette. Az energetikai és politikai függetlenedés párhuzamosan zajlott le ebben a viszonylatban. A 2008 nyarán lezajlott orosz-grúz háború e szállítási útvonal elbizonytalanítását (is) célozta.

eszközei és exportbevételei révén újraépíteni igyekvő Oroszország és a közép-ázsiai befolyásának és a transzatlanti együttműködés megerősítésén igyekvő Egyesült Államok törekvéseinek keresztútjába került. E törekvések legtisztábban az alternatív gázvezeték fejlesztési projektek irányában mutatott támogatás kérdésében öltöttek testet és a 'Nabucco vagy Kék / Déli Áramlat' kérdésére egyszerűsödtek.

Ahogy utaltam rá, földrajzi és politikai adottságai okán Magyarország kulcsfontosságú helyzetben van a negyedik folyosó megnyitása körüli fejlemények kapcsán. Az EU délkeleti határállamként területén nagy valószínűséggel keresztülhalad majd az új vezeték. Ráadásul a nemzeti olajcég MOL tagja a Nabucco projekt társaságnak.

Magyarországnak és szélesebb értelemben az új EU tagállamoknak nyilvánvaló érdeke jelentős és egyoldalú orosz importgáz-függőségük mérséklése. Természetes, ráadásul az európai gázfogyasztók érdekeivel egybeeső érdeke tehát Magyarországnak a gázimport diverzifikációt támogató fejlesztések, ezek között kiemelt helyen a Nabucco minden elérhető eszközzel történő támogatása. Ugyanakkor a Nabucco ellehetetlenítése, mint említettem, eminens orosz érdek. Ennek egyik módja a projekt szereplőinek (a cégek és az azokat sok esetben tulajdonló kormányok) megosztása.

A magyar kormányra 2006-tól kezdve jelentős nyomás nehezedett, hogy társuljon a Nabucco vetélytársának számító orosz kezdeményezésekhez. Ennek a nyomásnak – a nyilvánvaló nemzeti érdekek ellenére – nem akart és/vagy tudott ellenállni. A hazai belpolitikában 2006 őszén kirobbant vezetékviita során a szocialista-liberális koalíció hosszú ideig az oroszpartí pozícióba szorult, míg a Nabucco párti ellenzék a hazai és nyugatos érdekek szószólója volt és maradt. A diverzifikáció kérdését illető politikai megosztottság a Déli Áramlatra vonatkozó orosz-magyar kormányközi megállapodás tartalma és megkötésének körülményei körül zajló vita során csúcspontot ért el 2008 tavaszán.

Az orosz-magyar kormányközi megállapodás²²

A megállapodás Külügyminisztérium által publikált, Gyurcsány Ferenc és Vlagyimir Putyin által 2008. február 29-én Moszkvában aláírt szövege arra utal, hogy a kormány előnytelen megállapodást kötött Oroszországgal.

A kormánypárti - és MDF-es - politikusok a Déli Áramlatban való magyar részvétel mellett a következő érveket hozták fel: növeli a földgázellátás biztonságát, jó megtérüléssel kecsegtető projekt, a vezetéképítés mellett további egymilliárd köbméter kapacitású gáztároló épül hazánkban. (Jelenlegi tárolókapacitásunk 3,5 milliárd köbméter.)

Ezzel szemben a megállapodást áttanulmányozva a következő kép tárul elénk: a Déli Áramlat Magyar Köztársaságot átszelő szakaszának megvalósítására társaság jön létre, amelyet 50 százalékban az orosz, 50 százalékban a magyar alapító tulajdonol. Az állami tulajdon hatékony működését megkérdőjelező kurzus vezetői pedig magyar részről a Magyar Fejlesztési Bankot delegálták a cégbe, és ezáltal adófizetői pénzt fektetnének a vezetéképítésbe. Meglepetést okozott, hogy miért nem a parlamenti egyetértésben megszavazott "lex Mollal" megvédett, a hazai gázszállító rendszert tulajdonló és irányító vállalatunk kapta meg ezt a lehetőséget.

A tulajdonosok a vezetéképítést végző társaság tevékenységét fele-fele arányban finanszírozzák. Veres János pénzügyminiszter a magyar fél költségét 90 milliárd forint körülire becsülte. Ezen felül a megállapodás 10. cikkelye szerint a megvalósításhoz a magyar fél "rendelkezésre bocsátja" a projekt céljainak megfelelő földterületeket, illetve a földhasználati jogokat. Ezt mi hozzuk a közösbe, ennek költsége az orosz felet nem terheli. A projekt közvetlen költsége mellett a projekt súlyos, pénzben nehezebben mérhető, de valóságos külpolitikai költségeket is okoz Magyarországnak. Szembeállít minket több, kiemelten fontos térségi partnerünkkel, így Törökországgal és Ukrajnával (a Déli Áramlat lényegében az orosz gázexport ukrán tranzitszakaszának elkerülését szolgálja).

Ha pénzben és presztízsből ennyit áldozunk egy vezeték szakaszért, mit kapnak cserébe a magyarok? A beszerzés többrétűségét nem, hiszen eddig is és ezután is orosz gázt veszünk majd - csak most már két vezetéken jöhet az energiahordozó. De valóban vásárolhatunk-e?

²² Kaderják Péter (2008), *Csőbe húzva*, Heti Válasz, 8. évfolyam, 11. szám, 2008. március 13.

Ezzel kapcsolatban a meglepetést a megállapodás 7. cikke tartogatja. Ebben az olvasható, hogy "a gázvezeték összes kapacitásának felhasználási joga az orosz alapítót illeti meg" - tegyük hozzá, harminc évig. Ha az orosz fél úgy dönt, hogy a vezetékből magyar fogyasztó egy köbméter gázt sem vehet, akkor visszatarthatja az energiahordozót, és ez ellen semmit sem tehetünk. Ennyit az ellátásbiztonság növeléséről.

Egy gázvezeték üzleti értékét pedig az általa megtestesített szállítókapacitás jelenti. Európában ma az a szabály, hogy a gázvezetékek kapacitását szabályozott körülmények között bárki igénybe veheti. A kapacitások átlátható értékesítése és a szabályozott hálózati hozzáférés az európai gázpiac megteremtését célul tűző szabályozás sarokkövei.

A 7. cikk azt is leszögezi, hogy a vegyes tulajdonú "társaság állapítja meg a vezetéken történő gázszállítási szolgáltatások díjtételeit, ez a társaság kizárólagos hatáskörét képezi". Ez azt jelenti, hogy a vezeték esetleges megtérülését lehetővé tévő tranzitdíjat a felerészben orosz társaság állapítaná meg. Nem nehéz belátni, hogy az orosz fél minél alacsonyabb (pontosabban nulla) tranzitdíj megállapításában érdekelt, hiszen a gázeladás hasznát a fogyasztóknál szeretné lefölözni, és nem érdeke a magyar féllel osztozni (lásd a folyamatos orosz-ukrán tranzitdíjvitát). A magyar fél pedig alárendelt, zsarolható helyzetben lesz, hiszen a csap és a vezetékünk teljes kapacitása feletti rendelkezési jog is az oroszok kezében lesz. Több mint kétséges, hogy a Déli Áramlattal kapcsolatos beruházásunk a tranzitdíjbevételekből ilyen körülmények között valaha is megtérüljön.

Az utolsó lehetséges előnyt, az új gáztároló megvalósítását sem találjuk a megegyezésben. A szöveg azt mondja, hogy az új gázvezeték "működésének biztosításához a Magyar Köztársaság területén lévő, legalább egymilliárd köbméter volumenű gáztároló kapacitásokat használja", azaz nem az idehaza létesülő, létrehozandó, nekünk ajándékozott stb. tárolóról van szó, hanem a már meglévő használatáról.

Az egyezmény tehát nem tartalmaz lényeges előnyt a magyar állampolgárok számára, miközben jelentős költségeket ró rájuk, s egyben külpolitikai botránnyá is. Ráadásul a megállapodás aláírója nem volt tisztában a gázszektorra vonatkozó európai szabályozás legalapvetőbb követelményeivel. (A 7. cikk kapacitáselosztásra és díjmegállapításra vonatkozó tételei minden bizonnyal ellentétben állnak az uniós joggal).

Pedig lehetett volna mit kérni az érdekeit szakszerűen képviselő orosz partnertől. Például azt, hogy fogadja el a magyar szakaszon a harmadik feles hozzáférés elvét, azaz a vezetékhez a tulajdonosokon kívül más cégek is hozzáférhessenek. Ez európai siker lehetett volna. Vagy azt, hogy a magyar kormány beleszólhasson a hazai ellátás 75 százalékát adó orosz gázimport-

szerződés 2016-tól esedékes meghosszabbításáról zajló tárgyalásokba; a gázpiaci privatizáció miatt ugyanis ez ma a Gazprom és az abban résztulajdonos német E.On házon belüli megállapodásának ígérkezik.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a negyedik gázszállítási folyosó megnyitásának megakadályozását célzó orosz taktika sikeres. A 2006 és 2009 elején lezajlott gázkrízisek között eltelt három év alatt a Nabucco projekt előkészítése igen vontatottan haladt előre. E rövid írás keretei elégtelenek annak elemzésére, mennyiben járult hozzá a magyar kormány viselkedése ehhez az orosz sikerhez, de úgy látjuk, ez a hozzájárulás nem elhanyagolható.